

Historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny

Najväčší negatívny vplyv na štruktúru poľnohospodárskej krajiny Slovenska, jej heterogenitu a biodiverzitu v minulosti mala bezpochyby kolektívizácia a socializácia poľnohospodárskej výroby, ktorá prebiehala od 50. do 70. rokov minulého storočia. Napriek tomu sa v niektorých marginálnych územiach dodnes zachovali krajinné štruktúry, ktoré vytvárajú charakteristický ráz regiónov a ktoré označujeme ako „historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny“. Majú nenahraditeľný krajinoekologický a kultúrnohistorický význam. Sú obrazom dlhého, vyvíjajúceho sa vzájomného vzťahu medzi človekom a krajinou a stali sa objektom záujmu mnohých výskumníkov. J. Supuka, M. Huba, P. Jančura, P. Slavkovský, M. Dobrovodská,

Oráčino-lúčno-pasienkársku krajinu reprezentuje katastrálne územie obce Liptovská Teplička. Pôvodné obyvateľstvo sa zaoberalo poľnohospodárstvom, ale aj lesníctvom, plnčivom a garbiarstvom. Aj v súčasnosti si obec zachovala svoj poľnohospodársko-pasienkársky charakter. Typické pre túto oblasť sú zemiakové pivnice lokalizované vo svahu za obcou. Predmetom výskumu sú predovšetkým terasované pásové polia využívané tradičným spôsobom, trvalé trávne porasty, kamenité valy a terasy, ktoré sú zdrojom biodiverzity rastlinných a živočíšnych druhov (foto: Milena Moyzeová)

D. Štefunková a mnohí ďalší skúmajú tieto krajinné prvky s tradičným spôsobom hospodárenia a považujú ich za významné fenomény kultúrnej krajiny z národného, ale aj medzinárodného hľadiska. Sú svedkom vývoja poľnohospodárskej krajiny stredoeurópskeho priestoru ovplyvňovaného stretom mnohých kultúr. Zaslúžia si našu pozornosť aj z hľadiska zachovania krajinnéj diverzity a biodiverzity.

Môžeme si dovoliť stratiť, čo tvorí typický charakter Slovenska?

Historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny Slovenska tvoria pásové oráčky striedajúce sa s lúkami a pasienkami na bývalých poliach, preklenuté medzami, miestami zarastenými šípkami, trnkami a divými čerešňami, kolíkové vinohrady so zvyškami kamenných múrikov a rún a vysokokmenné sady a i. V mnohých takýchto územiach sa na poľnohospodárske práce dodnes používajú kone a tradičné nástroje. Neopakovateľný ráz krajiny dotvárajú studničky, senníky, tradičné drevenice so šindľovou strechou, zemiakové pivničky, drevené maľované kríže a zachované tradície ľudovej tvorby. Mnohé z prvkov týchto vysokodiverzných štruktúr tvoria ostrovy druhovo bohatých rastlinných a živočíšnych spoločenstiev. Sú to územia, ktoré sú dnes i v európskom priestore veľmi zriedkavé a vysoko cenené. Na Slovensku však nemajú zabezpečenú špeciálnu legislatívnu ochranu ani podľa zákona č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny, ani podľa iných legislatívnych opatrení a často stoja na okraji záujmu spoločnosti. Existuje preto vážne riziko, že v najbližších rokoch dôjde k ich nenávratnému zániku, a tým aj k strate biodiverzity viazanej na tieto špecifické biotopy. Sú ohrozené predovšetkým v dôsledku opúšťa-

nia a následnej rýchlo postupujúcej sukcesie lesa, ako aj tlakom investičnej výstavby, nadmerným rozvojom cestovného ruchu, ale aj nevhodným obhospodarovaním krajiny. Ochrana takýchto typov krajiny, podpora ich prirodzeného vývoja a zachovanie ich typického rázu, ktorý dokumentuje a vytvára identitu územia, je cieľom aj Európskeho dohovoru o krajine.

Výskum, ktorého výsledky pomôžu ochrane

Na Slovensku doteraz nebol realizovaný celoplošný výskum historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny, o ktorý by sa príprava vhodných dokumentov mohla oprieť. Takýto výskum vyžaduje náročný, komplexný a interdisciplinárny prístup, založený na skĺbení poznania prírodných podmienok s poznaním ľudskej spoločnosti a jej regionálnych špecifik. Pracovníci Ústavu krajinnéj ekológie Slovenskej akadémie vied pod vedením Marty Dobrovodskej v rokoch 2009 až 2011 riešia projekt **Výskum a zachovanie biodiverzity v historických štruktúrach poľnohospodárskej krajiny Slovenska**, ktorý je finančne podporený z Finančného mechanizmu EHP, z Nórskeho finančného mechanizmu a zo Štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Základným cieľom výskumu je rozšíriť doterajšie poznatky o výskyte historických poľnohospodárskych štruktúr na Slovensku, vytvoriť databázu biotopov, zrealizovať ich podrobný interdisciplinárny vý-

skum v troch modelových územiach, vypracovať Stratégiu ich optimálneho využívania v súlade s princípmi trvalo udržateľného rozvoja. Dôležitou súčasťou projektu je aj implementácia výsledkov medzi odbornou aj laickou verejnosťou, s cieľom zvýšiť ekologické vedomie obyvateľstva Slovenska.

Databáza biotopov historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny Slovenska

Databáza bude vytvorená kombináciou vizuálnej interpretácie leteckých snímok v 1 km² sieti vytvorenej v Google Earth a terénneho výskumu reprezentatívneho počtu polygónov pre jednotlivé prírodnosídlné spádové regióny Slovenska. Štatistickým spracovaním získanej databázy sa dosiahne typizácia biotopov historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny Slovenska.

3 typy historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny Slovenska

Interdisciplinárny výskum v troch modelových územiach bude zameraný na podrobný výskum rastlinstva a živočíšstva, abiotických faktorov, využitia zeme, sociálno-ekonomických javov a výskum ľudskej spoločnosti. Vybrané modelové územia reprezentujú tri základné typy historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny na Slovensku:

• Svätý Jur – vinohradnícka krajina

- Liptovská Teplička – oráčino-lúčno-pasienkárská krajina
- Hriňová – poľnohospodárska krajina s rozptýleným osídlením.

Na základe výsledkov výskumu v troch pilotných územiach bude spracovaná *Stratégia ochrany a manažmentu historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny s výskytom cenných biotopov*. Dokument bude prezentovať optimálny spôsob ich obhospodarovania. Keďže biodiverzita takýchto území priamo súvisí s poľnohospodárskou činnosťou človeka, do stratégie budú zapracované aj požiadavky a názory miestnych obyvateľov, resp. užívateľov dotknutých pozemkov získané z pracovných workshopov a neformálnych stretnutí. Cenné sú pre nás všetky názory, ktoré svedčia o lokálnych znalostiach a o pozitívnom vzťahu k prírodným, kultúrnym aj sociálnym hodnotám tradičnej poľnohospodárskej krajiny.

Implementácia výsledkov

Výskum biodiverzity v historických štruktúrach poľnohospodárskej krajiny Slovenska je pilotný projekt v tejto oblasti. Získané výsledky prispievajú k rozšíreniu a doplneniu vedeckých poznatkov o ekologických vzťahoch, faktoroch a hodnote biodiverzity biotopov týchto historických poloprírodných krajinných prvkov. Hlavnou implementačnou aktivitou medzi odbornou verejnosťou bude medzinárodná konferencia venovaná historickým štruktúram poľnohospodárskej krajiny, ktorá sa uskutoční v marci 2011 vo Viničnom a na ktorej budú prezentované hlavné výsledky projektu. Medzi širokú verejnosť budú výsledky výskumu implementované formou rozhlasových vstupov a článkov v regionálnej tlači. Pozornosť bude venovaná aj žiakom základných a stredných škôl, pre ktorých bude vypracovaný učebný program. Práve mladá generácia s dostatočným ekologickým vedomím môže byť nositeľom zachovania

Vinohradnícku krajinu reprezentuje katastrálne územie obce Svätý Jur, ktorý si do dnešnej doby zachoval vinohradnícky charakter a tradičné spôsoby pestovania viniča. Hlavnou oblasťou vinohradníctva je úpätná vrchovina Malých Karpát. Výskum v tejto lokalite bude zameraný na mozaiku pôvodných vinohradov a sadov, dubníky, pustáky, kamenice (rúny), kamenné múriky, umelé terasy (police), na ktoré sa viaže bohatá fauna a flóra (foto: Dagmar Štefunková)

týchto hodnotných krajinných prvkov.

Veríme, že výskum historických poľnohospodárskych krajinných štruktúr prispeje k zachovaniu tradičného rázu krajiny Slovenska, aby ho spoznali a obdivovali aj generácie, ktoré prídu po nás.

Milena Moyzeová, Ústav krajinnéj ekológie SAV
milena.moyzeova@savba.sk

Marta Dobrovodská, Ústav krajinnéj ekológie SAV
marta.dobrovodska@savba.sk